

Зенькович Н.Г.

кандидат архітектури, доцент

Київського національного університету культури і мистецтв

ХРЕЩАТИК ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджуються особливості та проблеми формування міського середовища на прикладі реконструкції головної вулиці столиці України – Києва. Відображена грандіозність задуму та масштабність відновлення, визначена роль і значення емоційно-художньої складової у загальному рішенні.

Ключові слова: Хрещатик, середовище, об'ємно-просторове рішення.

В статье рассматриваются особенности и проблемы формирования городской среды на примере реконструкции главной улицы столицы Украины – Киева. Показаны грандиозность замысла и масштабность осуществления, роль и значение эмоционально-художественной составляющей в общем решении.

Ключевые слова: Хрещатик, среда, объемно-пространственное решение.

In the article features and forming problems are examined city skoy of environment on the example of reconstruction of main street of the capital of Ukraine – Kiev. The grandeur of project and scale of realization, role and of emotionally-artistic constituent, is shown in a common decision.

Key words: Kreschatic, environment, by volume of spatial decision.

Однією з важливих проблем формування фаху дизайнера середовища є чітко та грамотно поставлені завдання та проблеми, можливості та обмеження, які будуть формувати освітньо-кваліфікаційний рівень майбутніх фахівців. Робота дизайнера в сучасних умовах вимагає широкої ерудиції, зокрема розуміння особливостей формування об'єктів середовища різного призначення. Для того щоб грамотно сформувати середовище, треба оволодіти основами організації середовищних об'єктів, вивчити загальні вимоги до найбільш поширених типів та видів середовищних об'єктів, усвідомити значення об'єктів у містобудівному та природному середовищі. Це потребує розуміння принципів формування середовищних об'єктів, а також їх впливу на визначення дизайн-концепції організації середовища.

Вивченням вітчизняного досвіду розвитку взаємозв'язку простору Хрещатика займалися такі провідні вчені як В. Чепелик, Б. Черкес.

Хрещатик – основний компонент системи відкритих просторів міського середовища Києва, комплексна середовищна система. Відносно простору – відкрите середовище, за характером функціонального процесу – міська, за об'ємом насиченості – колективна, за масштабно-просторовим розміром – міський комплекс, за стабільністю функціонального процесу – трансформоване середовище, за містобудівною типологією – вулиця загальноміського значення, з лінійною формою організації простору, що

забезпечує послідовність накладення окремих «картин» уздовж її активної осі. Орієнтована на єдність крупних просторових форм, що забезпечують одночасну організацію різноспрямованих процесів.

Відродження Хрещатика – цікава сторінка в історії архітектури України. Тут є багато забутого і просто невідомого. Багато ідей, котрі було закладено в конкурсних проектах, ще й досі не втратили своєї актуальності. Не останню роль у створенні виняткового образу Хрещатика відіграє керамічна плитка, якою одягнені всі будинки вулиці.

Довоєнний Хрещатик – неширока вулиця завдовжки 1 км 280 м. та шириною 34 м, що проходила по дну Хрещатицької балки з досить крутими схилами (8–15%). Його забудова сформувалась, головним чином, на межі ХІХ–ХХ ст.

Під час окупації Хрещатик горів, пожежу німці намагалися гасити, але з цього нічого не вийшло. Був знищений весь громадсько-культурний центр міста. Після звільнення від фашистських окупантів Хрещатик постав у купах щебеню, серед якого бовваніли обгорілі недоруйновані стінки будинків. Територія руйнувань досягла 40 га із 63 га загальної його площі; кількість будинків, що не підлягали відновленню, склала 324 одиниці об'ємом 3 600 000 куб. м.

Доля Хрещатика була окреслена особливостями часу його народження (висока щільність забудови, відсутність протипожежних розривів між будівлями, особливості їх конструктивних рішень), а також тактикою військових дій і методами їх ведення. З часом в сукупності ці чинники призвели до неконтрольованого (і тому значного) руйнування об'ємно-просторової структури міста. Проте саме ці руйнування надали вулиці друге життя, оскільки об'ємно-просторова структура невеликого губерньського міста ХІХ ст. з населенням 600 тис. чоловік вже не відповідала вимогам швидко зростаючого міста, транспортного вузла і серця соціалістичної України. І хто знає, на які руйнування нам довелося б піти, пристосовуючи та міняючи міську структуру, що історично склалася, до нових столичних функцій міста. (Сумний досвід 1937 року з його руйнуваннями історичних храмів Михайлівського і Никольського військового соборів ніколи не повинні зникати з нашої пам'яті).

Вже через півроку після звільнення міста, 22 червня 1944 р. Радою Народних Комісарів УРСР був оголошений всесоюзний конкурс на відродження Хрещатика. Ініціатором його був С. Хрущов. Основним завданням було визначення ідеї планувального рішення Хрещатика і прилегло до нього району; виявлення ідеї архітектури забудови Хрещатика як торговельно-ділового та суспільно-культурного центру і центру масових демонстрацій, а також, концентрації і розподілу потоків міського і транзитного призначення; визначення архітектурно-планувальної ідеї в рішенні прилеглих до Хрещатика площ – Сталіна (нині Європейська), Калініна (нині площа Незалежності), Бессарабської; рішення транспортних зв'язків двох високих частин міста, розділених Хрещатицькою долиною. Особливо підкреслювалася ідея ансамблевого містобудування – повного підпорядкування окремої будівлі композиції і стилю всього ансамблю.

У конкурсі брали участь дійсні члени Академії архітектури СРСР К. Алабян, Г. Гольц, дійсні члени Академії архітектури УРСР О. Власов, В. Заболотний, членкори Академії архітектури СРСР В. Гельфрейх, Е. Левінсон, І. Фомін. І. Соболев,

М. Паруснісов, відомі київські архітектори О. Тацій, М. Іванченко, проф. Я. Штейнберг, і тоді ще харківські архітектори О. Касьянов та В. Орехов.

Програму конкурсу підготували ґрунтовно, із знанням справи. Детально описано технічний стан споруд і повністю зруйнованих і тих, що можна було відбудувати, покриття вулиць і наявність інженерних мереж, проведено нову геодезичну зйомку. У програмі перелічено всі громадські споруди, котрі треба було розмістити на Хрещатику: будинок міськради, Наркомати оборони і закордонних справ, клуб радянської інтелігенції, будинок профспілок, два–три будинки промислових трестів, Будинок оборони, Будинок культурних зв'язків із закордоном, виставочні приміщення, драматичний театр на 1000–1200 місць, концертний зал, радіокомітет, спілку художників і майстрів народної творчості, два–три готелі, а також житлові будинки підвищеного комфорту, котрі програмою рекомендувалося розмістити в середині кварталів. З програми видно, що архітектурний ансамбль майбутнього Хрещатика думали формувати лише з громадських споруд загальнодержавного значення.

У представлених проектах було багато загальних рис, різниця виявлялася у виборі архітектурного образу будівель, підході до щільності забудови, рішенні окремих планувальних вузлів. Практично в усіх проектах Хрещатик трактувався як вулиця-коридор, забудована з обох боків, з організацією об'ємно-просторових доміант на площах і напроти вулиць, які вливалися до Хрещатику. Вражаючими були рішення, запропоновані архітекторами А. Власовим і Г. Гольцем, які вражали великою кількістю колонад і аркад, розташованих уздовж всієї вулиці, романтичними баштами, мостами-арками, що зв'язують ліву і праву частини Хрещатицької балки. У проекті Г. Гольца пропонувалося, зірвавши частину Дніпровських схилів, вивести Хрещатик на Дніпро. Неординарним був проект А. Тація, що пропонував використовувати унікальні можливості ландшафту Хрещатицької балки, і пропонував правий бік вулиці у вигляді суцільної лінії забудови, а лівий (Печерський схил) – перетворити на суцільний парк, в якому на тлі зелені розташуються окремі суспільні споруди.

Конкурс був проведений у три етапи, за результатами яких дві групи О. Тація та О. Власова об'єднали для створення єдиного проекту, але співпраці так і не вийшло. Тоді проектування Хрещатика було доручено першій майстерні Інституту «Київпроект» – О. Власову, А. Добровольському, О. Малиновському, В. Єлізарову, Б. Приймаку, О. Заварову, до роботи залучено інженерів І. Скачкова та В. Реп'яха. На стадії розробки проекту забудови його автори врахували майже всі найцікавіші пропозиції конкурсних проектів. У конкурсному проекті О. Власова Хрещатик трактувався як вулиця-коридор. На стадії реального проектування в композицію архітектурного ансамблю включено зелені схили Хрещатого яру – ідея О. Тація, використано форми українського бароко, що пропонувалося В. Заболотним, створено пішохідний бульвар – пропозиція О. Малишенка. В авторському колективі, крім вище зазначених фахівців, працювали добре знані нині архітектори В. Ладний, А. Мілецький, В. Шарапов, П. Петрушенко.

Ще в 1943 р. відразу після звільнення міста від окупації, коли визначалися обсяги руйнувань, були визначені і основні параметри забудови вулиці. Враховуючи, що правий (парний) бік постраждав менше, бо незруйнованою залишилася частина вулиці на початку Хрещатику (у Дніпра), будівлі банку і універмагу в центральній частині і цілий квартал забудови ХІХ ст. поряд з Бессарабською площею, лінію забудови вирішили зберегти.

Тому розширювати вулицю вирішили за рахунок повністю зруйнованого лівого (непарного) боку. Ширина Хрещатика повинна була змінитися з 34–44 м (довоєнна) до 60 м, остаточне рішення – 52 м (у червоних лініях), а на окремих ділянках до 100 м. Ширина проїжджої частини складала 24 м, тротуари – по 14 м з кожного боку. Ще 25 м повинен займати, піднятий над рівнем тротуару, пішохідний бульвар, який проходив по непарному боку. Під транспортною частиною вулиці передбачалося розміщення підземних інженерних комунікацій.

Ухвалене рішення дозволило створити унікальну вулицю з чітким функціональним зонуванням, парний бік – діловий, з розміщенням громадських будівель суцільним фронтом (одне за іншим, однаковими по висоті, в одному архітектурному стилі) і непарний – забудований висотними житловими будинками, які органічно були вписані в рельєф схилів Крещатицького яру, то відступаючи від них, то виходячи безпосередньо на вулицю. Між ними розташувалися тротуар, проїжджа частина, бульвар, що перешкоджав проникненню транспортного потоку в житлові приміщення. За рахунок відступів і курдонерів відстань між фасадами протилежних будинків збільшувалася або зменшувалася, створюючи комплексне враження.

У забудові непарного боку автори відмовилися від коридорного принципу. Використовуючи специфічний рельєф місцевості, вони передбачили значні розриви в суцільній забудові і постановці, на місці цих розривів, будівель на підвищених терасах. Хрещатик, як писали в пояснювальній записці його автори, це «не замкнута, статична єдність, а відкритий, пульсуючий архітектурний простір». У ньому об'єдналися чіткість суцільної забудови з живописністю схилів, блискучістю зелених садів і парків, інсоляцією і провітрюванням житлових будинків.

Цей контраст – основа художнього задуму. Таке рішення архітектурної організації Хрещатика стало поверненням йому виключно київської індивідуальності на основі органічного зв'язку архітектури з навколишнім середовищем і сформувало абсолютно унікальну об'ємно-просторову композицію магістралі. Своєрідне архітектурне рішення будівель з одного боку відповідало духу того часу (вплив архітектури висотних будинків, пишнота архітектурних деталей фасадів, достаток декору і ліплення), з іншого – об'єднувало в собі елементи як класики, так і українського бароко. А використання індустриальних методів будівництва і вперше у вітчизняній практиці широке застосування будівельної кераміки дозволило відобразити в їх архітектурі відгомін національних традицій.

Про будь-яку цивілізацію судять за тими об'єктами матеріальної культури, які залишаються після неї. Архітектура – той вид мистецтва, в якому якнайповніше виявляються усі риси суспільства – його достоїнств і недоліки бо вона, за словами О. Бальзака, є «великим відображення звичаїв і вдач народу». Тому роль і значення архітектора як матеріалізуючого втілювача «колективного несвідомого» народу – надзвичайна.

Література

1. Зенькович Н. Г. *Історія створення вулиці, що є обличчям міста // Архітектура України, ВІАЦ «Оріана»*. – К., 2007. – С. 11–17; 2. Зенькович Н. Г. *Возрождение Крещатика, Строительство и реконструкция*. – № 11 (131). – 2007. – С. 56–57; 3. Чепелик В. *Славетний форум столиці України // Культурологічний путівник ВД «Амадей»*. – К., 1997.